

Valokuva:
SKS, Kirjallisuusarkisto.

E. A. TUNKELON SYNTYMÄSTÄ 125 VUOTTA

Suomalaisen kulttuurihistorian, myös tieteenhistorian, juuret ovat monin tavoin kiinni Hämeenlinnan lyseossa, erityisesti sen alkuvaiheessa, jolloin se oli maan ensimmäinen ja ainoa suomalainen normaalilyseo. Tuo vaihe kesti vain vajaat puolitietoista vuosikymmentä (1873–87), mutta jo siinä ajassa koulu ehti kasvattaa lukuisia tulevia merkkimiehiä, Jean Sibeliuksesta alkaen. Tunnettuja kielentutkijoita joukkoon mahtuu neljä, kaikki alkuaan hämäläisiä tai satakuntalaisia maalaispoikia. Yksi, Eemil Nestor Setälä (1864–1935), oli syntynyt Kokemäeltä. Toinen ja kolmas

olivat ylöjärveläinen Jooseppi Julius Mikola (1866–1946) ja kylmäkoskelainen Artturi Kannisto (1874–1943). Iältään Mikolan ja Kanniston väliin sijoittuu neljäs, Eemil Aukusti Tunkelo (vuoteen 1902 Ekman), joka oli kouluun lähetetty kotipitäjästään Längelmäeltä. Tunkelo oli syntynyt 27. huhtikuuta 1870. Tänä vuonna hänen syntymästään tuli siten kuluneeksi satakaksikymmentäviisi vuotta.

Nykysuomalaisen ei ole helppoa eläytyä niihin aineellisiin oloihin ja siihen henkiseen ilmapiiriin, joista maalaispoika toisatasata vuotta sitten lähti oppia saamaan.

Eemil Tunkelon kotitalo Längelmäen Iso-Tunkelo oli tuolloin yhdeltä kannalta jo viljely-Suomen laitamaa, toiselta vielä sisäsuomalaista sydänmaata; kaukoyhteyksiä paransi ratkaisevasti vasta 1883 valmistunut Tampereen–Vaasan rautatie, jonka lähimmälle asemalle Orivedelle Tunkelolta oli matkaa neljättä peninkulmaa. Eemilin isä Elias August Tunkelo (1846–1915) oli aikansa valistuneita talonpoikia. Kotipitäjässään hänellä oli lukuisia luottamustehtäviä, lopulta kunnankokousten puheenjohtajuuskin, ja vuodesta 1880 lähtien hän oli kolme kertaa talonpoikaissäädyn edustajana valtiopäivillä. Hänen oma opintimensä oli kuitenkin jäänyt lyhyeksi: lukuvuoden verran Hämeenlinnan ruotsinkielistä alalkeiskoulua. »Se oli vain jättänyt häneen enemmän opin halun ja kovan kaipuun, joka ei ollut saanut tyydytystä», kirjoitti poika isästään tämän syntymän satavuotispäivän aikoihin 1946. Ajan tasalla Elias Tunkelon pysyttivät sekä sanomalehdet että tuon ajan kansanomaiset aikakauslehdet. Tunkelolle posti saapui kirkkoherran postilaukussa 1890-luvulla kolmesti viikossa, sitä ennen vielä harvemmin, ja sen tuomisista olivat myös Eemil-pojalle tulleet tutuiksi Julius Krohnin vanha Maiden ja merien takaa ja uudempi Suomen Kuvalehti, samoin Jaakko Gummeruksen Kyläkirjasto ja Kyläkirjaston Kuvalehti.

Eemilin äiti Amanda Fredrika o.s. Yrjölä kuoli nuorena, ja isä meni uusiin naimisiin pojan ollessa 12-vuotias. Lasten varttumisen suunnasta huolehti siten ennen muuta isä, ja hän oli päättänyt »Jumalan avulla koettaa hankkia lapsilleen sellaisen opin ja kasvatuksen, mitä hän itse oli jäänyt vaille», kuten poika selostaa isänsä kertomaa. Niinpä Eemil pantiin 1881 Tampereen yksityislyseoon. Tämän klassisistiläisen koulun perustajien toiveet pettivät sikäli, ettei siitä päässyt kehittymään täysimuo-toista lyseota, ja siksi Eemil siirtyi 1884

neljännelle luokalle Hämeenlinnan normaalilyseoon, jonka ensimmäiselle luokalle hänen veljensä Juho Heikki pääsi samaan aikaan. Isän huolehtivuutta kuvaavat lukuisat tarkat neuvot, joita hän pojille jakeli koulukaupunkiin lähettämässään kirjeissä. Heikkoja jäitä oli varottava, kotoa tuotu halkovarasto pidettävä liiterissä lukkojen takana, rahaa tarkoin käytettävä vain välttämättömään ja terveydestä pidettävä huolta: »Eemeli nauttikoon kalanmaksajllyä; eikä se Heikillekään paha olisi». Ja koulukotia pitävälle rouvalle piti olla »nöyriä ja kuuliaisista sekä muistaa aina, että hän on vanha ja kokemuksen alainen – ja epäilemättä tarkoittaa aina hoidokkaidensa parasta vaikka ei lapset sitä ajallansa ymmärtäisikään mikä heidän tulevaisuudellensa on edullista». Isän arvomaailman keskuksena ja hänen tulevaisuudentoiveidensa kannattimena oli vahva raamatullinen ja isänmaallinen eetos:

Terveisiä meiltä kaikilta, voikaa hyvin ja kokekaa Jumalan avulla (sillä ei omaan kykyynsä saa ihminen luottaa) ottaa niistä opinnoista itsellenne osaa, joita koulussa Teille tarjotaan, muistaen aina sitä, että ei koulua kustanneta huvin, vaan opin tähden, joka sitte tulevaisuudessa on tuottava sekä itsellenne että koko Isänmaalle runsaita siunauksia ja hedelmiä. – – Monella on oppi ja koulun käynti ollut miltei vahinkollinen ja suuret kustannukset turhaan siihen uhrattu. Mutta suokoon Jumala, ettei karkista kansan lapsista sitä kuuluisi. (Elias Tunkelon kirjeestä 13.9.1884.)

GENETZIN OPPILAASTA SETÄLÄN SIJAISEKSI

Koulunkäynnistään Hämeenlinnassa Eemil Tunkelo selviytyi loistavasti. Tulokkaana hänet istutettiin opettajan nenän alle ultimukseksi, mutta jo joulutodistuksellaan hän

▷

nousi priimukseksi, ja sinä hän pysyi koko kouluaikinsa. Päästötodistuksen numeroina oli pelkkiä kympejä, poikkeuksena voimistelun yhdeksikkö, ja yliopiston suullisissa kuulusteluissa hän osasi antaa sanan sanasta jopa pelätylle matematiikan tentattorille dosentti Leväselle. Muistelmassaan hänen luokkatoverinsa A. J. Kara korostaa Eemilin henkistä itsenäisyyttä: tämä ei muitta mutkitta ottanut mukautukseen luokkatoveriensä ajatuskantaan. Miltä koulunkäynnin parhaat puolet Eemilistä itseltään tuntuivat, sitä hän on Virittäjässä 1915 kuvannut muistellessaan lämpimästi äidin kielen opettajaansa Arvid Genetziä, jonka koulittavana hän ehti olla yhden lukuvuoden. Genetzin »selväpiirteinen, järkiperäinen opetustapa oli omansa herättämään ja vireillä pitämään harrastusta oppiaineeseen», ja koko olemuksellaan tämä miehävä, valoisa ja leppoisa »partaniekka uros» oli vallannut poikien mielet. Genetzin viritämä harrastus oli jatkunut tuon vuoden jälkeenkin. Tunkelo kertoo luokkatoveriltaan kuulleensa 1886 ilmestyneestä Virittäjän Ahlqvist-albumista, jossa oli muun muassa Genetzin tutkimus »Jälkileikkuuta Agricolan kielestä». Hän mainitsee myös huvista, »jonka Genetzin (esipuheessaan 'Neuvoihin Suomen kielen opettajille' julkaisema) arvostelu eräästä toisesta suomen kieliopista meillekin tuotti». Pojat olivat olleet ylpeitä opettajastaan.

Genetz oli opettanut myös Tunkeloa kuusi vuotta vanhempaa Setälää ja neljä vuotta vanhempaa Mikkolaa ja luonut pohjaa molempien kielitieteellisille harrastuksille. Kun Tunkelo sitten 1889 kirjoittautui yliopistoon, hän joutui keskelle suomen kielen akateemisen opetuksen välivaihetta. Suomen kielen ja kirjallisuuden professori August Ahlqvist oli täysinpalvelleena jättänyt yliopiston edellisenä vuonna ja kuoli jo Tunkelon ensimmäisenä opintosityksynä. Vuodet 1889–91 oli viransijaisena nuori

kansanrunoudentutkimuksen dosentti Kaarle Krohn; professuuri täytettiin vasta syyskuussa 1891, jolloin siihen Arvid Genetzin ja E. N. Setälän monivaiheisen kilpahaun päätteeksi nimitettiin Genetz. Kohta sen jälkeen virka jaettiin kahtia. Vakinaiselle kannalle päästiin vihdoinkin kevätlukukaudella 1893, jolloin Genetz nimitettiin valintansa mukaisesti suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professoriksi ja siihenastinen suomalais-ugrilaisen kielitieteen dosentti Setälä suomen kielen ja kirjallisuuden professoriksi.

Heti ensimmäisestä lukuvuodesta alkaen Tunkelo kuunteli paitsi filosofian, estetiikan ja Rooman kirjallisuuden luentoja myös Krohnin luentoja Kalevalasta, Kantelettaresta ja suomalaisesta kirjallisuudesta. Keväällä 1890 hän opiskeli Antti Jalavan kurssilla unkaria. Pro gradu -kokeen hän suoritti runsaat kaksi vuotta opiskeltuaan jo joulukuussa 1891. Arvosanaksi vahvistettiin cum laude approbatur, eikä se ole tarkoittanut vain hyvänlaista suoritusta vaan valioluokan työtä. Siihen aikaan olivat näet arvosanat approbatur ja lubenter approbatur tavanomaisia, non sine laude harvinaisen, ja lukuvuonna 1891–92 Tunkelo oli pöytäkirjojen mukaan ainoa, jonka historiallis-kielitieteellinen osasto hyväksyi varauksitta »kiittäen». Pro gradu -työn aiheesta ei ole tietoa. Työ on laadittu Krohnille, sillä Genetz ryhtyi hoitamaan virkaansa vasta kevätlukukaudella.

Niin suurta kunnioitusta Arvid Genetziä kohtaan kuin Tunkelon kouluajan muistelmien henkiinkin, hän ei näytä akateemista sivistystään enää perustaneen Genetziin, joka nuoren Setälän rinnalla oli leimautumassa vanhanaikaiseksi — anakronistisesti tosin, kuten myöhempi kehitys on osoittanut. Setälä oli kotiuttanut meikäläiseen tutkimukseen nuorgrammaatikkojen keskeiset ideat jo väitöskirjassaan Zur Geschichte der Tempus- und Modusstamm-

bildung in den finnisch-ugrischen Sprachen (1887) ja edelleen Yhteissuomalaisessa äännehistoriassaan (1890–91). Tunkelo puolestaan tutustui niiden sovellukseen vuodesta toiseen jaksona 1890–94: ensin dosentti, sitten professori Setälän luentoja seuraamalla hän silloin opiskeli ainakin liivin, vepsän ja vatjan kielen historiaa, »suomalaista fonetiikkaa» sekä yhteissuomalaista kielihistoriaa ja suomen äännehistoriaa. Juuri tämän opin on täytynyt osua otolliseen maaperään. Setälän tutkimukset käsitettiin käänteentekeviksi; sekä opettajan että oppilaiden aatemaailmassa tieto uusien näkemysten tieteellisestä merkityksestä ja tunne niiden kansallisesta arvosta liittyivät luontevasti toisiinsa.

Ylioppilasvuodet laskivat pohjan Tunkelon laajalle suomen kieltä, sen vaiheita ja sen lähisukukieliä koskevalle oppineisuudelle, joka sitten vuosikymmenien mittaan syvenee ja tuntuu kaikessa hänen tuotannossaan. Etäsukukieliäkin hän harrasti unkarin lisäksi; hän on käynyt ainakin vastanimitetyn dosentin Heikki Paasosen mordvan luennoilla keväällä 1894. Tuohon oppineisuuteen liittyy myös jo opintoaikoina saavutettu nordistiikan tuntemus, jota Tunkelo sitten jatkuvasti kehitti kirjallisuutta seuraamalla. Hän suoritti laudaturin paitsi suomen kielessä ja kirjallisuudessa Setälälle myös ruotsin kielessä ja kirjallisuudessa A. O. Freudenthalille. Sivuvaineena hänen tutkintoonsa kuului Otto Donnerille suoritettu sanskritin ja vertailevan kielitieteen (= vertailevan indoeuropeistiikan) arvosana lubentissime approbatur. Tutkimuksissaan hän pystyi soveltamaan myös noihin aikoihin tai myöhemmin hankkimiaan baltologian ja joskus slavistiikankin tietoja.

Filosofian kandidaatin tutkinnon Tunkelo suoritti joulun alla 1895. Sen jälkeen hänen uransa jatkui sekä akateemisena että vähemmän akateemisena. Hän oli Suomen liikemiesten kauppaopiston äidinkielen

opettajana 1902–09 mutta kirjoitti ohessa väitöskirjaansa, joka valmistui 1908. Jo samana vuonna hänet nimitettiin Helsingin yliopiston suomen kielen dosentiksi. Vuodet 1910–27 hän toimi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sihteerinä. Yli viidenkymmenen iässä, 1923, hänet nimitettiin Heikki Ojansuun jälkeen suomalaisen filologian apulaiseksi (= apulaisprofessoriksi), ja tästä virasta hän siirtyi 63 vuoden iässä suomen kielen ylimääräiseksi professoriksi (vuosiksi 1933–38). Leipätyön todellista määrää ja ilmeistä rasittavuutta nämä vuosiluvut eivät vielä paljasta. Kun suomen kielen ja kirjallisuuden professori Setälä oli maan itsenäistyttyä miltei keskeytyksettä kiinni erilaisissa valtiollisissa tehtävissä, Tunkelo joutui sijaisena hoitamaan hänen virkaansa lähes ilman apuvoimia yhteensä 14 lukukauden ajan vuosina 1920–30. (Suomen kieli oli Helsingin yliopiston tungosaineita jo tuohon aikaan, mutta sen opettajakuntaan kuului oikeastaan vain professori ja apulainen. Ainoa lehtori Otto Manninen antoi opetusta muille kuin suomen kielen lukijoille, ja dosentteja oli keskimäärin suunnilleen yksi. Assistentteja tai muuta apuhenkilöstöä ei ollut.)

KAINUUSSA JA SETUKAISISSA

Tunkelon enin tutkimustyö tapahtui virkavelvollisuuksien lomassa ja niiden varjossa. Utteraa kirjoituspöytätyötä se on ollut, mutta silti Tunkeloa ei voi luonnehtia kamaarioppineeksi. Useimpien samaan ikäpolveen kuuluneiden ja paljon myöhempienkin kielentutkijoiden tavoin hän hankki jo nuoruudessaan kosketusta puhutun kielen moninaisuuteen sen vaihtelevissa elinympäristöissä. Yksi näistä ympäristöistä oli hänen kotiseutunsa, Längelmäen hämäläispitäjä. Kenttäkeruin hän selvitteli sen etnologian eräitä vanhakantaisia ja uudempiaakin puolia. Tutkimusten tuloksena säilyte-

▷

tään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa kahta laajaa käsi-kirjoitusta. Toinen, 1892 päivätty foliokokoinen, sisältää 534 numeroa folklorea: satuja, uudempia lauluja ja loruja sekä suuren määrän tuolloin vielä tavoitettavissa olleita »taikuuden jäännöksiä». Toinen, 100 kvarttosivua vuodelta 1894, käsittelee tarkasti ja selkeästi karjanhoitoa ja kulkuneuvoja. Etnologisesta luonteestaan huolimatta molemmat käsikirjoitukset ovat lingvistin tekoa. Murteen merkintä on huolellista ja kansatieteellinen kertomus runsaine termistöineen hyvää sana ja asia -tyyppisen tutkimuksen pohjatyötä.

Toinen Tunkelon tutkimuskenttä oli Kajaanin kihlakunta eli Kainuu. Kesinä 1892 ja 1895 Tunkelo teki sinne Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran apurahan turvin kaksi moniviikkoista matkaa, joiden mitaan kiersi melkein kaikki kihlakunnan pitäjät: Sotkamon, Kuhmon, Suomussalmen, Puolangan, Hyrynsalmen, Ristijärven ja Paltamon. Matkojen tarkoituksena oli nimenomaan syntaktisten muistiinpanojen teko, ja se näyttää tapahtuneen samoilla toisiaan täydentävillä menetelmillä, joita jo Setälä oli käyttänyt hankkiessaan aineksia nuoruudenteokseensa Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä. Setälän aineistohan on enimmäkseen spontaanista keskustelusta, vähältä osin kyselemällä saatua, ja näin syntyneitä kuvaa täydentävät vielä sanelun mukaan kirjoitetut kielennäytteet. Muistiinpanoissaan Tunkelo käytti pikakirjoitusta, jonka hän oli oppinut koulussa kuudesluokkalaisena normaalilyseon auskultantin F. O. Rapolan (Martti Rapolan isän) järjestämällä kurssilla. Ensimmäisen matkan tuloksiksi hän mainitsee keruukertomuksessaan »70 pikakirjoitusarkkia muistiinpanoja ja kielennäytteitä», ja nähtävästi kaikki yhtenäiset kielennäytteet sisältyvät siihen folkloristiseen aineistoon, jonka Tunkelo on luovuttanut Suomalaisen

Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistoon. Aineistoa on yhteensä 1 181 numeroa: ensiksi kaksi foliosidosta, jotka sisältävät käsin kirjoitettuja arvoituksia ja sekalaisia kansanrunoja sekä samat konekirjoitteina, toiseksi kvarttosidos koneella puhtaaksi kirjoitettuja satuja.

Puhekielen syntaksia valaisevia keskustelurepliikkejä ei näissä kokoelmissa ole mukana. Kukaties alkuperäismerkinnät vielä löytyvät Tunkelon jäämistöstä, jota seuran kirjallisuusarkistossa on suuret määrät paitsi alustavasti luetteloituina myös luettelointia ja järjestämistä vailla. Joitakin muistiinpanoja — sekä kurrentilla että pikakirjoituksella tehtyjä — on säilynyt käytössäni olleen Tunkelolle kuuluneen Setälän lauseopillisen tutkimuksen laidoissa, mutta ne koskevat enimmäkseen Setälän mainitsemien ilmaustyyppien vastineita Kainuun eri pitäjissä ja tuntuvat olevan ainakin osaksi kyselyn tuotetta. Keskustelutilanteissa juoksevasta puheesta saadun aineiston olemassaoloon tai -olleisuuteen viittaavat monet pitäjän tarkkuudella paikannetut kainuulaiset murrelauseet, joita Tunkelo on pujottanut esimerkeiksi väitöskirjaansa ja sen jatko-osaan. Tietoja niiden saantitavastakin antaa hänen virkeä kertomuksensa jälkimmäisestä, tasan sadan vuoden takaisesta matkasta. Tuolloin tutkijan kynä oli liikkeessä sekä pitkillä venematkoilla että taloissa niiden väen keskuudessa:

Vihdoin saapui 20 p:nä [kesäkuuta 1895] odottamiani Kiantalaisia tervamiehiä »Oulusta paloavie» ja näiden matkaan lyöttäysin. Venematka Emäjokea ylös päin ei käy nopeasti, varsinkaan ei tyvenellä eikä hienolla vastatuulella, kuten meille sattui. Hitaudenkin kärsii, jos puhetta riittää, kaunista ilmaa ja paperia. Ilma oli melkein polttavata poutaa, paperista ei puutetta. Vaan pitkän ja vaivaloisen Oulumatkan tuoma väsymys näytti vaivuttavan matkueella

mieliä ja ehdyttävän sikäläisten luonnollista puhelijaisuutta. Vaan sattuupa sitä koskipaikoissa ja vastavirtoja kuljettaissa aina sanan tarvetta, joten minunkaan ei tarvinnut siltä tyytymätönä olla saaliiseeni. – – [Kesäkuun 22:n vastainen] Yö, tyyni, lämmin ja valoisa, jona kuljimme yli laajan [Kianto]selän venemiesteni kotiin, oli Pohjolan ihanimpia. Kun venevalkamasta vihdoon nousimme »vaaralle», taloon, niin aurinko, jonka vähittäistä laskemista olin ihailut selällä kuljettai-ssa, iloisesti meille lausui hyvät huomenet tervetulijaisiksi vaaran takaa! — Talonväen lauseita noukin toista vuoro- kauta. (Suomi III 13, Keskustelemuk- set s. 108.)

Eri pitäjistä kotoisin olevia reservikom- paniaankin miehiä Tunkelo, kotikielenseura- lainen, hyödynsi Kajaaniin palattuaan:

Lomahetkinä pidimme silloin tällöin »kotikielen seuran istunnoita» komppa- nian huoneistossa (päällikkö, luutnantti Wallenius, tuntui hyvin suosivan suo- menkielen tutkimustakin), kuulustelin muoto-, äänne- ja lauseopillisia seikko- ja, luin ja korjautin kielennäytteitäni. Eri pitäjään miehet tuntuivat tarkoin pitävän huolta, ettei kukaan saanut puhettaan »kaunistella». Minä puolestani koetin tukea halveksittujakin murteita, Kuh- molaista ja Vuokkilaista, ettei niiden- kään tarvinnut hävetä kotoista puheta- paansa. (Mts. 110.)

Tunkelon vähiten tunnettu tutkimusmatka on Pihkovan läänin setukaisiin kesällä 1900 tehty matka, jonka hän kyllä mainitsee ha- kuteoksiin antamissaan elämäkertatiedo-issa. Tämä matka ei ollut Suomalaisen Kir- jallisuuden Seuran rahoittama. Sen alkuun- panon avain on äskettäin löytynyt Helsin- gin yliopiston arkistosta; siellä ovat tallella Tunkelon matkarahahakemus, Setälän puoltopaperi ja pöytäkirjatiedot asian käsit-

telystä historiallis-kielitieteellisessä osas- tossa ja konsistorissa. Hakemuksen mukaan Tunkelon oli tarkoitus matkustaa vähintään kahdeksi kuukaudeksi »Pskovin kuverne- mentissa asuvain n.s. setukais-virolaisten luo, saadakseen tilaisuuden omin korvin perehtyä tämän virolaisryhmän tähän asti verraten vähän tutkittuun murteeseen, eten- kin lauseopilliselta puolelta, ja alottaakseen murteen sanaston kokoamista».

Tunkelon omasta tuotannosta tuskin löytyy muuta viittausta tämän matkan tu- loksiin kuin Virittäjässä heti 1900 ilmesty- nyt kirjoitus »Vatjalais-muistojako», jonka aiheena ovat »sellaiset kaakkois-virolaiset harminpurkaukset kuin ah sa vadiл anō! ja ah sa vadiл azō kihä!». Muistiinpanoina säi- lyneet tulokset ovat vastikään kuitenkin osoittuneet paljon runsaammiksi. Suoma- laisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusar- kistossa säilytetään Tunkelon perujen jou- kossa pahvilaatikkoa, jonka pääsisältönä on arviolta 3 000–4 000 aakkostettua ja huo- lallisesti niputettua setukaismurteiden sana- lippua, kussakin sanan transkriboitu murre- asu, taivutusmuotoja sekä tavallisesti vielä lause-esimerkki. Varhempia tarkkuudeltaan modernin veroisia sanakokoelmia ei setu- kaismurteista liene; Tunkelo on ollut uran- uurtaja. Joukossa on myös joitakin kansa- tieteellisiä muistiinpanoja. Syntaktisia mer- kintöjä ei kokoelmaan näytä sisältyvän sa- nalippuihin sisältyvien esimerkkilauseiden lisäksi. Tutkija ei ehkä ole tuntenut harjaan- tuneensa outoon, vaikeaan murteeseen niin, että olisi rohjennut tallentaa lauseaineistoa vapaasta puheesta.

DIAKRONISTA SYNTAKSIA

Sekä Kainuun-matkat että setukaismatkan suunnitelma osoittavat Tunkelon kiinnos- tusta lauseoppiin, alaan joka ei ollut nuor- grammaatikkojen harrastuspiirissä suin- kaan keskeisimpiä. Kuka hänen harrastuk-

▷

sensa oli virittänyt? Voidaan veikata yhtäältä Setälän välillistä, jopa suoraakin vaikutusta, toisaalta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran aloitteikkaan sihteerin J. W. Rothstenin antamaa sysäystä. Juuri Rothstenin ehdotuksesta seura oli 1879 ottanut pysyvään ohjelmaansa suomen murteiden lauseopin selvittelyn, ja ensimmäisenä valmistui ikään kuin malliksi Koillis-Satakuntaan lähetetyn stipendiaatin Setälän tutkimus jo 1883. Vuosisadan viimeisellä kymmenellä kenttätöyt jatkuivat vilkkaasti. Tunkelon lisäksi keräsivät silloin U. T. Sirelius, Salu Latvala ja Artturi Kannisto aineistoa eri murrealueilta, ja tulokset julkaistiin Suomikirjassa Setälän tutkimuksen kaltaisina järjestettyinä aineskokoelmina, Kanniston osalta suorastaan esikuvaa paljon pitemmälle kehitettynä monografiana, jonka jäsenys vuorostaan nojautui Setälän Suomen kielen lauseopin uusittuihin painoksiin. Jääsken ja Kirvun murteiden selvittäjä Sirelius mainitsee 1894 painetun tutkimuksensa valmistuneen 1892 laudaturkirjoitukseksi ja kiittää teoksensa »arvostelamisesta» ja saamistaan ohjeista muun muassa Setälää sekä ylioppilaita Ekmania (Tunkeloa) ja Latvalaa. Latvala liikkui Luoteis-Satakunnassa 1892 ja 1893 sekä Pohjois-Savossa 1895, Kannisto »läntisessä etelä-Hämeessään» 1895 ja 1896; Latvala oli kaikiksi kerroiksi ja Kannisto ainakin jälkimmäistä matkaansa varten saanut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran apurahan. Myös Tunkelolle seura siis oli sekä 1892 että 1895 myöntänyt matkastipendin, »tehdyn esityksen johdosta», kuten kokouspöytäkirjassa mainitaan edellisen kerran kohdalla. Selvittämättä on, suuriko osuus minikin tutkimusmatkan vireillepanoon on tuossa vaiheessa ollut Rothstenilla, suuriko ehkä Setälällä; Rothsten oli seuran sihteerinä vuoteen 1900, Setälä sen kielitieteellisen valiokunnan jäsenenä vuodesta 1894. Myös spontaania mielenkiintoa Tunkelolla on

joka tapauksessa täytynyt olla lauseopin kysymyksiin. Jo varhain kertyneisiin teräväpäisen koulupojan havaintoihin perustuu esimerkiksi hänen hauska muistelmansa lyseossa harjoitetusta sanoittaisesta lauseenjäsennyksestä: »Missä useimmiten olisi riittänyt lauseen jakaminen kahteen pääosaansa ja näistä kummankin tai toisen jakaminen taasen kahtia, siinä katkottiin jäsenyksen eheä ajatuksenjuoksu kymmeneksi tai tusinaksi 'sana'-nimiseksi palaseksi» (Vir. 1910 s. 5). Järkevämpänä Tunkelo oli päättänyt pitämään oppilaan »luonnollisen älyn» mukaista jäsenystä välittömiin muodostimiin, samaa mikä sitten Setälän johtaman kielioppikomitean mietinnössä 1915 nostettiin ensi kerran virallisestikin arvoonsa.

Ehkä juuri Kainuun-matkoilla kuullun elävän puheen herätteet olivat vaikuttaneet siihen, että Tunkeloa oli alkanut askarruttaa keskeinen kaasussyntaksin aihe: adverbaalisen genetiivin (suomen ns. dativigenetiivin, jopa liivin dativivin) ja adnominaalisen genetiivin (tämän sijan »yleisen possessiivisen ja subjektiivisen merkinnön») suhde. Tästä aiheesta hän piti Kotikielen Seuran vuosikokouksessa 1896, vähän ennen 26. syntymäpäiväänsä, esitelmän, jossa koetti osoittaa mahdolliseksi dativigenetiivin kehittymisen adnominaalisesta. Näin hän oli käynyt käsiksi laajaan kysymysryhmään, joka tuskin on selvitettävissä kaikinpuolisesti, ellei huomioon oteta myös *n*-sijojen muuta adverbaalista käyttöä (latiivivia, instruktiivivia) ja lisäksi vielä ulkopaikallissijoja paljon laajemmalti kuin pelkästään itämensuomalaisista kielistä. Tunkelon se johti analysoimaan tarkemmin suomen ja lähisukukielten genetiivin funktioita, kunnes teema lopulta rajoittui pelkästään adnominaaliseen genetiiviin. Tuloksena oli tästäkin kokonainen väitöskirja ja sen jatko-osa (Alkusuomen genetiivin funktioista I:1 ja I:2), jotka ilmestyivät vuosikausia

tuon esitelmän jälkeen, 1908 ja 1920. Esitelmän aihe sen sijaan jäi vaille lopullista kehittelyä. Siihen palasi oikeastaan vasta Eeva Kangasmaa-Minn seitsemänkymmentä vuotta myöhemmin (Sananjalka 8) tutkielmassa, jonka lopputulos oli samantapainen kuin Tunkelon aikoinaan ajattelema.

»Alkusuomen genitiivin funktioista» on kunnioitusta herättävä suoritus, pitkällisen ajatusponnistelun tuote. Tunkelo oli perehtynyt aikansa huomattavimpaan syntaktiseen kirjallisuuteen ja tehnyt omien sanojensa mukaan paljon tuloksetonta työtä, kunnes sai funktio-käsitteensä mielestään tyydyttävälle pohjalle. Lähtökohtana hänellä oli eräiden saksalaisten tutkijoiden tapa käsitellä genitiivialkuisia sanaliittoja jakoperusteena pääsanana merkitys, ja ratkaisevaksi tuekseen hän sitten omaksui Adolf Noreenin status-käsitteen, sen »erityisen merkityssuhteen, jossa apuglossa [= määrite] voi olla pääglossaansa» (Noreenin määritelmä *Vårt språk* V s. 178). Noreen itse näkyy olleen täysin selvillä tämmöisen merkityssuhteiden tutkimuksen rannattomuudesta: »Tietenkin statusten määrä on yhtä loputon kuin itsensä elämän suhteiden», hän lausui ja jatkoi: »Loogisesti tyydyttävän ryhmityksen aikaansaanti olisi kuitenkin jo samaa kuin jos tietyssä määrin ja tietyltä kannalta 'selittäisi koko luonnon' – ja se ylittää joka tapauksessa voimani.» Tunkelo uskaltautui vastaavanlaiseen yritykseen, ja luokittaessaan suomen ja sen sukukielten genitiivin käyttöä synkroniselta kannalta hän onnistui kuin onnistuikin täyttämään johdonmukaisen taksonomian vaatimukset. Sekä monien selkeiden pohdintojensa että ajatuksia liikkeelle panevien ekskurssiensa ansiosta hänen teoksensa tarjoaa yhä nykyiselle tutkijalle kertaamisen arvoisen lukuelämyksen. Se ei tosin avaudu kaikilta osin helposti, ja lukijaa jäävät vaivaamaan samat puutteet, joista jo vastaväittäjä Setälä lähinnä Noreenia

tarkoittaen huomautti arvostelussaan: olenainen ei aina erotu epäolennaisesta ja yhteen kuuluvat asiat jäävät usein erilleen toisistaan.

Periaatteessa Tunkelo oli kyllä tutkimuksen »atomismia» vastaan. Juuri tätä nykyäänkin tuttua, kielteiseksi sävytynyttä iskusanaa hän käytti puhuessaan kielen foneettisen rakenteen hajottamisesta äänneiksi ja tavuiksi suurempien foneettisten kokonaisuuksien kustannuksella (Vir. 1910 s. 5). Samasta oli kysymys hänen vastustaessaan sanoittaista lauseenjäsennystä. Niin puhdasverinen analyytikko hän kuitenkin luonnostaan oli, ettei käytännön tutkimustyössään pystynyt periaatettaan läheskään aina toteuttamaan. Kun hän oli genitiivitutkimuksensa ylimmäksi ryhmitysperusteeksi omaksunut sinänsä kiintoisan jaon merkitykseltään »relatiivisiin» ja »absoluuttisiin» pääsanoihin, hän joutui käsittelemään esimerkiksi omistajaa ilmaisevan genitiivin erikseen tutkimuksen molemmissa osissa. Siten *kirkkojen alttarikalkit* kuului 2. osaan (pääsanana absoluuttinen nimi) mutta *kirkkoherran virkatalo* 1. osaan (pääsanana relatiivinen nimi, jommoisen ideasisällys Tunkelon mukaan aktualistuu selvänä vasta toisen »semeemin» tai sitten tilanteen avulla). Ja kun hän vei semanttisen luokituksensa pikkupiirteisesti loppuun asti, hän saattoi omistaa sen äärimmäisille, ahtaasti kulttuurisidonnaisille nirkoille yhtä laajan tilan kuin keskeisille haaroille, jotka suoraan pohjautuvat ihmisen tajunnan luontaisimpiin kategorioihin.

Tunkelon genitiivitutkimuksen selviin ansioihin kuuluu hyvin analysoitu perinpohjainen aineisto, jossa ovat edusteilla kirjasuomen eri vaiheet — runsaana myös 1900-luvun alun kirjallisuuden ja sanomalehtienkin kielenkäyttö —, murteet sekä tuolloisten painettujen lähteiden pohjalta vielä lähisukukielet ja kauempaa lappi ja mordva. Monen muunkin seikan kuin ge-

▷

netiivin funktioiden lähteistönä sitä voi yhä nykyään kätevästi käyttää. Ansiopuolelle on luettava myös monet teoksen historioivat päätelmät. Kun Tunkelo pieneltä osalta rekonstruoi »alkusuomen» tai vähän väljemmin »yhteissuomen» syntaksia, hänellä on täytynyt olla mielessään Setälän Yhteissuomalaisen äännehistorian esikuva. Diakronisen äänneopin aseet eivät tosin vaivatta pysty diakroniseen syntaksiin, ja Tunkelo joutuu huomauttamaan muistakin tutkimuksensa rajoituksista. Niitä oli ainakin tuohon aikaan myös tutkimuksen pohjaksi tarpeellisten deskriptiivisten esitysten ja muiden apuneuvojen puute. Perusteellisuutta harrastavan tutkijan oli ikäväkseen pakko alistua tällaisiin käytännön rajoituksiin, ja puolustukseksi hän voi vain sanoa, että »ankarintakin metoodia noudattavassa tieteessä toisinaan täytyy pyrkiä perille oikotein — uskaltaa osittaisen eksymisenkin uhalla».

Syntaktikkona Tunkelo harrasti jatkuvasti alan yleisiä kysymyksiä. Hänen kirjastoonsa on kuulunut vielä esimerkiksi semmoinen 1930-luvun uutuus kuin Wilhelm Haversin *Handbuch des erklärenden Syntax*. Suomen syntaksin ilmiöitä hän selvitteli elämänsä loppuun asti. Hyvä näyte on artikkeli »Eräistä tulo- ja erosijain merkitystehtävistä» (Vir. 1931), jossa hän tarkkakorvaisesti kuulostelee sellaisten lauseiden kuin *teki tulen rannalle, potilas kuoli Tampereella lääkärin vastaanottohuoneeseen, sormus löytyi lattialta* semantiikkaa ja tekee vertailuja sukukieliin. Hän on erittelyissään selvästi oikeilla jäljillä, vaikka joidenkin vivahteiden tulkintaan tuntuu vielä sisältyvän liikanaisia momenteja ja selvään ilmaiseematta jää sentapainen kokoava yleistyminen, mihin Matti Rahkonen päätyi paljon myöhemmin (Vir. 1975) presupposition ja implikaation käsitteitä soveltamalla. Muis-tettavia ovat jatkuvasti myös Tunkelon yksityiskohtaiset eritelmat »Havaintoja ku(n)-

lauseiden merkitystehtävistä suomen murteissa» (Vir. 1936) ja »Myöntävästä vastauksesta» (Vir. 1945). Jälkimmäisestä, keskusteluntutkimusta edustavasta kirjoituksesta käy ohimennen ilmi, että aihe oli pohdittanut Tunkeloa pitkään, jo Kainuun-matkoilla kuullusta itäsuomalaisesta replikoinnista lähtien.

NÄKIJÄN VOIMAA

Muoto-oppi oli nuorgrammaattisen suunnan tärkeimpiä tutkimusaloja, ja juuri muoto-opin kautta koko suunnan läpimurto Suomessa tapahtuikin, kun Setälä taitavasti sovelsi sen periaatteita väitöskirjassaan. Myöhemminkään tämän alan harrastus ei meillä hävinnyt, vaikka se suurelta osalta jäi hiukan alisteiseen asemaan, eräänlaiseksi äännehistoriallisen tutkimuksen kylkiäiseksi. Tunkelo käsitti muoto-opin tutkimuksen merkityksen ja myös sen ainespohjan lujittamisen tärkeyden; sitä osoittaa muun muassa hänen hienokseltaan poleeminen kirjoituksensa »Teemamuotojen talteenotosta kansankielen sanakirjan aineksia kerättäessä» (Vir. 1933). Hänen omaan tuotantoonsa kuuluu useita arvonsa säilyttäneitä tutkielmia sekä johto- että taivutusopin alalta. Johto-opin puolelta kannattaa muistaa esimerkiksi »Nomineista, joissa johtimena on *-hinen*» (Vir. 1933) ja lokaalista *ja, jä* -johdinta käsittelevä »Eräs kuollut denominaalijohdin» (Vir. 1932, 1933). Tunkelon taivutusopillisista tutkimuksista epäilemättä merkittävin on Setälän juhla-kirjassa 1924 ilmestynyt »Eräistä suomen, karjala-aunuksen ja vepsän refleksiivitunnuksista». Kokeneen diakronikon taitoa Tunkelo osoittaa eritellessään refleksiivitaivutuksen mutkasta historiaa ja — sattuvan luonnehdintansa mukaisesti — sen »eri-ikäisiä kerrostumia, joiden ainekset ovat toisilla seuduilla selvästi erilaisia, mutta monin kohdin näyttävät juoksettuneen sekaisinkin». Kaikin

puolin tyydyttävän selvityksen saamiseksi hän tosin joutuu kaipaamaan lisätietoja eri tyyppien levikkisuhteista ja »elinvoipaisuudesta eri alueilla». Oivaltaapa hän esittää tulevaisuuden ohjelmaksi vielä tarkan vertailun »vastaaviin venäjän kielen ilmaisukeinoihin, varsinkin kielialueemme itäreunoilla, jotta saataisiin selvitettyksi, ovatko vuosisatoja kestäneet kosketukset venäjän kanssa verestäneet ja yllä pitäneet refleksiivisien ilmaisukeinojen tarvetta ja käyttöä». Tunkelon kaavailemia jatkotutkimuksia pohjusti sitten hiukan Ahti Rytönen 1938 (Suomi 102:1), mutta vauhtiin ne ovat päässeet varsinaisesti vasta 1970-luvun lopusta lähtien, kun Lauri Posti, Tapani Lehtinen, Jouko Koivisto ja Vesa Koivisto ovat eri tavoin täydentäneet kuvaa refleksiivitaivutuksen historiasta ja samalla tarkistaneet Tunkelon pioneerityön päätelmiä. Syvennystä ja täydennystä on vuosien mittaan saanut eri yhteyksissä myös Tunkelon toinen laaja taivutusopillinen työ »Lisiä suomen ja karjalan II partisiipin historiaan I–II» (Vir. 1939; Societas Scientiarum Fennican vuosikirja 27 B, 1939). Kielimaantieteen hän kytki siinä asutushistoriaan oletuksin, joista eräät vaikuttavat epätodennäköisiltä mutta eräät toiset, vähälle huomiolle jääneet ansaitsisivat jatkuvasti tarkempaa koettelua.

Nuogrammatikkojen keskeistä sarkaa, äänneoppia, Tunkelo ei alkuun viljellyt kovin näkyvästi. Hänen sekä lingvistis-äänneopillinen että foneettinen kouliintuneisuutensa kuvastuu kyllä jo 1899 ja 1900 hektografimonisteesta »Äännekirjoitusehdotus suomen murteiden tutkijoille». Setälän valmisteleman FUF-transkription henkeen Tunkelo siinä hahmotteli onnistuneesti suomen murteiden tarkekirjoituksen suuntaviivat. Pitkin tuotantoaan hän eri yhteyksissä myös osoittaa nuogrammat-tisen äännehistoriallisen metodin vankkaa hallintaa. Varsinaiseksi äännehistorioitsi-

jaksi hänet tempasi vepsän kieli. Hän oli pitänyt sen historiasta suomen kielen tutkintovaatimusten mukaisia dosentinluentoja kolmesti jo vuosina 1913–15, ja vuodesta 1920 vepsä muuttui hänen luento-ohjelmassaan lähes jokavuotiseksi aiheeksi. Kyseessä ei kuitenkaan ole ollut sisältäluku kerran valmistetuista papereista, vaan vuodesta 1923 lähtien Tunkelo alkoi kohentaa luentojaan uudella aineksella, jota hän useana kesänä tallensi äänivepsäläisestä Kaskesojan murteesta ja keskivepsäläisestä Šimjärven murteesta oppinaan kaksi Suomeen muuttanutta vepsäläistä. Luentosarja täydentyi täydentymistään; ainakin lukuvuosina 1928–29 ja 1930–31 Tunkelo esitti sitä syksyin kevään neljä tuntia viikossa. Lähitönsä yllätykseksi hän kesällä 1932 sitten onnistui pääsemään toistakymmentä vuotta lukossa olleiden porttien taakse kolmi-viikkoiselle tutkimusmatkalle äänisvepsäläisten keskuuteen. Matka oli järjestynyt tuttavuussuhteella: Tunkelo tunsivat vanhaan Karjalan autonomisen neuvostotasavallan johtomiehen Edvard Gyllingin, entisen yliopistollisen kollegansa, joka oli nimitetty tilastotieteen dosentiksi hieman myöhemmin (1909) kuin Tunkelo suomen kielen dosentiksi, oli ollut kohtalokkaana keväänä 1918 kansanvaltuuskunnan jäsenenä ja paennut kansalaissodan loppuvaiheissa Venäjälle.

Tunkelon vepsäläisaineisto karttui edelleen, kun hän sai käyttöönsä Setälän ja Kettusen kokoelmat, ja kypsytteillä olevan laajan teoksen esitöinä ilmestyivät 1938 tutkimukset »Pääpainottoman lyhyen ja pitkän i:n vaihtelusta Itämeren-suomalaisissa kielissä» ja »Vepsän kielen astevaihtelutomuudesta». Edellinen koskee harvinaisen mutkikasta kysymysryhmää, eikä tekijä onnistu siinä lukuisista hyvistä detaljihuomioista huolimatta pääsemään riidattomaan kokonaistulokseen; asia on paljolti yhä nykyään avoin. Jälkimmäinen on var-

maa työtä. Vieraiden kielten vaikutusta itämerensuomalaisten kielten äännekantaan oli eri kertoja kyllä käsitelty lyhyesti aiemminkin, mutta uusi, entistä selvemmin perusteleva tutkimuslinja oli alkanut 1930-luvun puolivälissä. Nuori tutkija Lauri Posti osoitti silloin tarkasti, miten suomen mukainen aiempi vokaalisointu on vepsässä rappeutunut ja hävinnyt nimenomaan venäjän vaikutuksesta. Ikämies Tunkelo liittyi samaan linjaan selittämällä vuorostaan, miten vepsän oletettavan (kombinatorisen) astevaihtelun lähes täydellinen häviö on vietävissä venäjän vaikutuksen tiliin.

Aherrustaan vepsän äännehistorian parissa Tunkelo jatkoi läpi sotavuosien, ja jatkosodan kesinä 1942 ja 1943 hän teki silloiseen Äänislinnaan korkeassa iässä kaksi tutkimusmatkaakin. »Vepsän kielen äännehistoria» hioutui hiljaksi kotitalon työkammiossa Längelmäellä ja ilmestyi yli 900-sivuisena 1946. Sitkeyden ja perusteellisuuden näytteenä se on yksinäinen ennätys, yhä laajin monografia, mitä mistään suomalais-ugrilaisesta kielestä on julkaistu. Sen dispositio on tuonaikaiseksi jo hiukan vanhahtava; äännehistoriallisen tutkimuksen uudistajana oli Martti Rapola ehtinyt perehdyttää nuoren tutkijapolven uudenlaiseen, hahmokkaampaan esitystapaan. Metodiltaan Tunkelon teos on olennaisesti nuogrammaattinen. Uudenlaisia lisiä tuovat kuitenkin huomiot vieraiden kielten — venäjän ja vähin lapinkin — vaikutuksesta vepsään. Omintakeisia ovat oletukset, joiden mukaan eräiden poikkeuksellisten kehittymien syynä olisi virolainen, jopa liiviläinen kaukosiirtolaisuus. Tältä vähäiseltä osalta Tunkelon ajatukset eivät ole osoittautuneet kestäviksi, mutta sekä yksityiskohdaisen aineistonsa että lukuisien solidien tutkimustulostensa vuoksi hänen magnum opuksensa on muuten säilyttänyt täysin arvonsa ja säilyttää vastakin. Sen jatkoksi Tunkelo ennätti tehdä vielä toisenkin suu-

ren urakan: apunaan Reino Peltola hän toimitti käännettyinä ja selitettyinä Setälän ja J. H. Kalan äänis- ja keskivepsäläiset tekstit, yhteensä yli 600 sivua (1951). 81-vuotiaan loppuun saattamaksi tämä pitkä ja vaivalloinen tarkkuustyö on erikoinen saavutus.

Tunkelo harrasti loppuun saakka itämerensuomalaisten kielten ja kansojen syntykysymyksiä. Karjalan kielen synty ajateltiin häntä erikoisesti, ja siitä hänellä oli viimeisinä vuosinaan tekeillä laaja tutkimus. Osaksi jälleen äännehistoriaan, osaksi nimistövertailuihin perustuu saman työn haarauma, tutkielma »Inkeröismurteiston asemasta» (1952). Inkeröismurteiston suhteellista itsenäisyyttä korostaessaan hän varmasti osuu oikeaan, eivätkä hänen vertailunsa äyrämöismurteisiin, muihin kaakoismurteisiin, kaakkoishämäläisiin ja jopa Länsi-Uudenmaan murteisiin ole vailla kiintoisuutta. Tunkelon inkeröiskeskeiset asutushistorialliset päätelmät eivät ole myöhemmin saaneet kuitenkaan vastakaikua.

Myös sanastontutkijana Tunkelo kunnostautui. Useasti hän paljasti suomesta varsinkin ruotsalaisia tai vanhempia germaanisista lainoja. Hänen etymologisten tutkielmiensa tasaisesta joukosta erottuu pöytä pitempinä kaksi huomattavan runsastietoista työtä, joissa pari suomen kulttuurisanaa — *raha* ja *karsina* — sai hyvin perustellut lainaselitykset. *Rahan* aiempi merkitys 'turkisanahka' oli kyllä tunnettu vanhaan ja sitä oli jo Ahlqvist Kulturwörterteoksessaan valaissut, mutta Tunkelo laajensi (Vir. 1915) merkityksenkehityksen asiataustaa ja osoitti sanalle germaanisen originaalin: **skrahā*, josta mm. muinaisruotsin *skraa* 'kuivattu vuota, (nahkainen) asiakirja' (tästä merkityksen 'ammattikunnan säännöt' kautta ruotsin *skrå* 'ammattikunta'). *Karsinan* merkitykset, niiden murmaantieteen ja kansatieteellisen taustan Tunkelo esitteli (Wichmannin juhla kirjassa 1928) tarkoin ja päätyi esittämään sanalle

balttilaista originaalia: vrt. liettuan *gardinys* 'karsina navetassa, karja-aitaus'. Sanaston tutkimukseen liittyivät Tunkelon onomastiset harrastukset. Paikannimien etymologioita hän käsitteli sivumennen moniaalla, mutta erityisen muistettavia ovat hänen kirjoituksensa nimistä *Häme* (Vir. 1899) ja *Kainuu* (Vir. 1918). Häme-nimelle hän löysi luotettavan tuntuksen balttilaisen lähtökohdan. Siten hän tuli takoneeksi alkurenkään pitkään heimonnimien etymologiaketjuun, jonka muiksi jäseniksi ovat liittyneet lapin *sabme* (Arvid Genetz jo 1896) ja viimeksi vielä kielestä toiseen vaeltanut kiertolainen *Suomi* (Jorma Koivulehto 1993). Paljon pohditulle Kainuulle Tunkelo ehdotti germaanista etymologiaa, joka on tutkimuksessa väistynyt väliin syrjemmäksi mutta näkyä äskettäin taas nousseen pinnalle. Lopullista selitystään tämä nimi tuntuu vielä tuntuu odottavan. Uusien nimistötutkielmien pohjatöiksi Tunkelo oli tehnyt runsaasti poimintoja, ja jotkut kirjoitukset hän oli ennen kuolemaansa ehtinyt luonnostella pitkällekin.

Tunkelon tuotantoa on edellä ollut pakko esitellä kielen ja sen tutkimuksen sovinnaisen lohkojen mukaan. Jyrkkiä lohkonrajoja hän ei kuitenkaan käytännössä tuntenut. Niin tarkkaan kuin hän genetiivitutkimuksensa lokeroikin, siitä selvästi näkyy, että hänen oli myönnettävä myös lukuisien »statuksia» koskevien rajanvetojensa suhteellisuus. Hän itse nimitti genetiivitutkimustaan semanttiseksi (»semologiseksi») eikä syntaktiseksi, mutta myös syntaksin ja semantiikan rajan ongelmallisuus oli hänelle selvinnyt kai jo varhain, ja myöhemmin hän oli taipuvainen suhteellistamaan kieliopin ja kielen lohkojen rajoja laajemminkin. Näkijän voimaa on hänen Virittäjässä 1933 lausumissaan sanoissa:

Sillä kielitieteen edistyessä suomen kielenkin tutkimuksen eri haarat tulevat laajenemaan ja sakomaan kuten elinvoi-

maisena puun; käsitys n.s. »kieliopin» eri osain sisällyksestä ja keskinäisistä rajoista sekä kieliopin ja leksikografian välisistä suhteista voi tulla muuttumaan. Emmekä vielä voi sanoa, mitä kaikkea suomen »muoto-oppi» vuosikymmenen tai parin kuluttua sisältää (esim. osa nykyistä »lauseoppia» voi siirtyä sen puolelle) taikka mitä silloin tarkoitetaan sen »lauseopilla» taikka tarkoitetaanko sen »merkityso pillä» vain n.s. »sanain» merkitysten järjestelmällistä deskriptiivistä ja historioivaa tutkimusta vai sulkeeko suomen »merkitysoppi» tutkimusalaansa kaikki muutkin suomen »semeemit», m.m. suurimman osan n.s. »lauseoppia» ja aikamoisen alan »tyylioppiakin».

PRODESSE MALUIT

Prodesse quam praeesse maluit: tahtoi mieluummin hyödyttää kuin olla etunenässä. Tuon oli Lauri Hakulinen valinnut motoksi, kun hän monitoimisen mutta vaatimattoman Tunkelon veti näkyville Virittäjässä tämän syntymäpäivänä vuonna 1930.

Vuosisadan vaihteen tienoilla oli suomen kielen ja yleensä kansallisten tieteiden harrastus suuri ja edessä aukenivat monet tulevaisuuden tehtävät. Liialti ei kuitenkaan ollut pätevää työväkeä enempää kuin varojakaan, ja myös perustutkimukseen tarvittava käytännön organisaatio oli puutteellinen. Tunkelon hartioille sälyttyi noissa oloissa luottamustoimia enemmän kuin kohtuullisesti voidaan vaatia. Setälän suunnitteleman kansankielen sanakirjatyön hyväksi hän joutui yksin laatimaan keruustipendiaatteja varten laajan Suomen kielen keräilysanaston, jollaista läpikäyden keruun piti Setälän ajatuksen mukaan tapahtua (ks. Suomi III 13 s. 91). Tämän jälkeen hänen osanaan oli ohjata keräystä yli puolitoista vuosikymmentä, vuodet 1899–16. Pikaryn-

nistykseksi suunniteltu keruu osoittautui laskettua paljon hitaammaksi, ja sitä jarrutti myös varojen puute. Käytännössä se sitä paitsi pyrki koko ajan luisumaan vaivattomimpaan ja samalla epäluotettavimpaan suuntaan. Sanoja kyseltiin järjestyksessä keräily-sanaston mukaan, mitä Tunkelo oli esittänyt vain yhdeksi — sanaston johdannossa kyllä ensin mainituksi — keruukeinoksi, aiheenmukaista kyselyä ja vapaan puheen seuruuta täydentämään. Tunkelon maltti ei noissakaan oloissa pettänyt, ja Kanniston ja lopulta Setälän aloitteet maailmansodan jälkeen pelastivat sanastuksen vihdoinkin kestävämmille raiteille. Vielä toisenkin pitkäaikaishankkeen, Suomen paikannimistöjen tallennuksen, hyväksi Tunkelo sai uhrata kärsivällisyyttään, kun hän toimi 1915 perustetun tieteellisten seuran paikannimitoimikunnan sihteerinä vuodet 1924–33. Hän oli toimimiehenä myös 1914 perustetussa Hämeen Tutkimusseurassa, jonka aktiivi vaihe tosin jäi lyhyeksi. Asia kannattaa huomata siksi, että seuran miltei-pä pääsaavutukseksi jäivät Tunkelon aieman sanastusstipendiaatin Selma Patajoen lauseopilliset kenttätutkimukset kotipitäjässään Jämsässä 1914 ja 1915. Keruun lähteenä olivat Kanniston ohjeiden mukaisesti pelkästään spontaanin keskustelun repliikit, ja Tunkelo kannusti kerääjää sen pohjalta syntaktiseen väitöskirjatyöhön. Patajoen ryhdyttyä koulualalle jäi tulokseksi lopulta laaja ja arvokas esimerkkikokoelma »Havaintoja Jämsän murteen olo- ja tulosijojen käytöstä» (1943).

Sanastajien suuritöinen ohjaus oli Tunkelolle oikeastaan luottamustoimen sivuaskar. Itse toimi oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielitieteellisen valiokunnan sihteeritys (1899–1926). Kirjallisuuden Seuraan Tunkelon enimmäkseen luottamustehtävät keskittyvätkin; pitkän aikaa seuran toiminta suorastaan henkilöityi Tunkeloon. Hän oli seuran johtokunnan jäsenenä 1902–

36 sekä kirjaston ja arkiston hoitajana 1902–10 ja 1927–36. Seuran keskeisenä toimimiehenä, sen sihteerinä, hän oli 1910–26. Ennen valintaansa sihteeriksi nelikymmenvuotias Tunkelo huomautti seuran valmistus- ja talousvaliokunnalle »että hän ei enää samalla eheällä ja välittömällä innostuksella eikä enää samalla tarmollakaan kuin joku edes 25–30:n ikäinen voisi sihteerin tehtäviin asettua, vaan olisi niitä hoitava paremmin vain velvollisuudentunteella, joka 'käyttövoima' ei vastanne nuorekasta intoa». Hän katsoi myös olevansa valmistautumaton hoitamaan kustannusliikettä; seurahan oli jo tuolloin huomattava kustantamo. Kun kuitenkin »viran vastaanotto tuottaisi taloudellista varmennusta», niin Tunkelo suostui. Kokonaiskuvaa sihteerin työstä seuraavina vaiheikkaina ja taloudellisesti usein tukalina aikoina ei vielä ole luotu. Aineistoa siihen on runsaasti; eräitä ajankuvana valaisevimpia dokumentteja on julkaistu seuran 150-vuotisjuhlakirjassa. Tunkelo vastaanotti sihteeriyden aikoinaan Martti Airilalta ja luovutti sen vuorostaan Aarne Anttilalle.

Luonnollista oli, että Tunkelo jo ylioppilasaikanaan (1892) liittyi jäseneksi Kotikielen Seuraan, nuorten tutkijoiden vilkkaaseen toveripiiriin, jonka esimieheksi Setälä oli valittu vähän ennemmin. Hän toimi kolme vuotta (1893–96) seuran sihteerinä, sitten pitkäköön (1899–1902, 1909–16) varaesimiehenä ja Setälän jälkeen muutama vuosi (1916–19) esimiehenä. Mikä merkittäväntä, Tunkelo kuului niihin nuorukaisiin, jotka Kaarle Krohnin innostamina perustivat loppuvuodesta 1896 Virittäjän jatkamaan aiemmin samannimisistä ilmeityneiden albumijulkaisujen perinnettä. Virittäjän palveluksessa hän pysyi kuolemaansa asti, kaikkiaan yli 56 vuoden ajan, eikä tuo palvelus ollut kunniaviran pitoa vaan herkeämätöntä uurastusta lehden menestyksen hyväksi. Tunkelo oli lehden var-

sinainen taipaleellesaattaja; hän oli vastaavana ja päätoimittajana ensin liikkeellelähdön vuodet 1897–99, sitten uudestaan jakson 1910–26, ja välivuodetkin hän hoiti vastaavan toimittajan tehtäviä, joihin muun ohella kuului »pitää huolta lehden kunnollisesta asusta». Juuri Tunkelo näköjään on pannutkin alulle Virittäjän huolitellun muotokulttuurin perinteen, samalla kun hän uupumatta huolehti sisällön saamisesta monipuoliseksi ja edustavaksi. Työ ei näytä olleen helppoa, enempiä kuin oli huolenpito pienilevikkisen lehden taloudestakaan, joka horjui etenkin maailmansodan aikana ja jälkeen. Kevätpuolella 1918 Virittäjä jäi kansalaissodan tähden kokonaan ilmestymättä, mutta jo syksyllä päätoimittaja kירהon umpeen kolmella sisällökkäällä vihkolla, jotka ilmestyivät tiheää tahtia lokamarras- ja joulukuussa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sihteerinä Tunkelo tietävästi huolehti kuukausikokousten ohjelmasta niin, että hänellä oli kaiken varalta aina pöytälaatikossaan valmis esitelmä odotamassa. Samaan tapaan hän kantoi huolta Virittäjästä: milloin julkaistavaa ei kuulunut alan harrastajien suppeasta piiristä, hän pystyi täyttämään vajaat arkit omilla kirjoituksillaan, joskus jopa melkein kokonaisen vihkon. Mitään toimitussihteerä lehdellä ei ollut käytännön asioita varten, kunnes Tunkelo lopulta sai avukseen nuoren Lauri Hakulisen, lehden ensimmäisen toimitussihteerin (vuodesta 1924) ja myöhemmän päätoimittajan. Kun Tunkelo sitten oli jättänyt varsinaisen toimitustyön jaksavampiin käsiin, hän pysyi edelleen toimituskunnan jäsenenä. Hänen kirjoituksiaan ilmentyi Virittäjässä vuosien 1897 ja 1953 välisenä aikana tasaisesti vuodesta toiseen, viimeinen postuumina viikkoa hänen kuolemansa jälkeen. Yhteensä niitä kertyi lähes neljäsataa, jos mukaan lasketaan myös alkuaikojen lukuisat lyhyet nimimerkkikirjoitelmat kielenviljelyn alalta.

AJATUS, TAHTO JA TUNNE

Juuri käytännön kielenviljely vakiintui Tunkelon aikana ja hänen ansiostaan tutkimuksen ohella Virittäjän keskeiseksi saraksi. Vasta alkuun päässeellä nykysuomella ei ollut sata vuotta sitten mitään julkista hoito- ja kehitysorganisaatiota; kirjakieli oli 1800-luvun suuresta noususta huolimatta paljolti vakiintumatonta, eivätkä suomen luontaiset keinovarot olleet vieraiden kielten paineessa vielä päässeet monipuoliseen tehokkaaseen käyttöön. Samanhenkisten kumppaniensa — Knut Cannelinin, Heikki Ojansuun, Artturi Kanniston, Martti Airilan — tavoin ja joukon väsymättömimpänä Tunkelo jaksoi kirjoituksillaan viittoa suotuisamman kehityksen suuntaa. Hänen tarkkaan harkittuja kannanottojaan ilmentyi Virittäjässä vuosien mittaan sadoittain. Ymmärrettävää on, että eräät niistä on käytäntö ja muutamissa harvoissa tapauksissa tietoinen normituskin jättänyt lopulta tienoheen. Kaikkiaan niiden vaikutus on kuitenkin ulottunut kauas; kulttuurikielen jatkuvalla vartumiselle ja aikaa myöten yhä organisoituneemmalle kielenhuollolle ne ovat kokonaisuutena antaneet lujan pohjan. Vuonna 1930 Lauri Hakulinen yhtyi siihen julkisuudessa annettuun tunnustukseen, että »Tunkelo on nykyisin Suomen etevin oikea-kielisyysmies». Tunnustusta voidaan vuosisadan umpeutuessa laajentaakin. Jos otetaan huomioon nykyaikaan asti ulottuva Tunkelon toiminnan välillinen vaikutus, johdutaan sellaiseen tulokseen, että hän on ollut koko 1900-luvun merkittävimpiä suomen kielen huoltajia, ellei suorastaan merkittävin.

Tunkelon huomion monista kohteista kannattaa erityisesti muistaa vierassanat: niiden asu ja suhtautuminen niiden käyttöön. Vuosisadan alussa vierassanojen kirjoitustapa — konsonanttien ja varsinkin

vokaalien kvantiteetin merkintä — oli vielä perin horjuvaa, eikä erimielisten leirien kesken ottanut syntyäkseen sovintoa. Vuonna 1907 Tunkelo teki perustellun sovitteluehdotuksen, joka otettiin myös 1908 ilmestymään ruvenneen Tietosanakirjan oikeinkirjoituksen pohjaksi. Samaa järjestelmää tekivät sitten tunnetuksi myös Setälän kieliopin uudet painokset, ja edelleen kehiteltyä se levisi vuodesta 1920 kielenkäyttäjien ulottuville myös Airilan ja Cannelinin Vierasperäiset sanat -teoksen kautta. Vastuksista huolimatta järjestelmä vähitellen yleistyi, lopullisesti oikeastaan vasta vuosisadan puolivälin jälkeen. Onpa viimein koettu sellainenkin kehitys, jonka toteutumista Tunkelo itse aikoinaan epäili: ääntämys on ruvennut yhä yleisemmin mukautumaan kirjoitusasuun ja erkaantunut kaavamaisesta ruotsin ääntämysmallien seurailusta. Suomen oikeinkirjoituksen ja ääntämyksen vastaavuus on siten täydentynyt tältäkin osin, ja samalla suomen kreikkalais- ja latinalaislähtöisten sanojen prosodia on edukseen lähestynyt klassisten kielten mallia.

Vierassanojen käytön arvioijaksi Tunkelo Virittäjän toimittajana asettui annettuaan ensin tilaa V. A. Koskenniemen ja J. V. Lehtosen kynäsodan kärjistymälle, Suomen oloissa poikkeuksellisen loistavalle aforistikkojen kaksintaistelulle. Tälläkin kertaa hän sovitteli ja päätyi suosittamaan samaa kohtuullista purismia, jollaista jo B. F. Godenhjelm oli edellisellä vuosisadalla kannattanut. Tunkelon kanta pohjautui demokraattiseen katsomukseen, joka kuultaa hänen muistakin kielen käyttöä ja sen kehittelyä koskevasta lausumistaan: jos mieli puhua tai kirjoittaa laajoille piireille, on asiat osattava esittää yleistajuisesti, ei »harvaintajuisesti». Vierassanoilla oli kielessä paikkansa, mutta niiden tarpeetonta käyttöä varsinkin erikoisalojen ulkopuolella ja suurelle yleisölle kirjoitettaessa oli pyrittävä

välttämään. Samaa »harvaintajuisuuden» vastustusohjelmaa Tunkelo selvästi ajoi silloinkin, kun hän jo Virittäjässä 1910 ja toistamiseen 1938 katsoi, että uuden raamatunsuomennoksen oli saatava leimansa syntymäaikansa yleiskielestä. Täten hän kehitteli entistä yhteiskunnallisempaan suuntaan Adolf Noreenin oikeakielisyyssatteita, jotka Setälä oli tehnyt tunnetuiksi virkaanastujaisesitelmässään 1893. Noreenin lausumia hän muutenkin täsmensi ottaessaan tarkastelunsa lähtökohdaksi seuraavat teesit:

Kieli on ajatuksen, tahdon ja tunteen ilmoittamiskeino ja se kielen käytäntö on paras, joka parhaiten tuo ilmi mitä milloinkin on ilmi tuotava. Sen mukaan on puheen tai kirjoituksen sanavarastokin sitä tarkoituksenmukaisempaa, jota täydellisemmin sekin osaltaan edistää puhujan tai kirjottajan ajatuksen täsmällistä ilmaisemista ja hänen lausumansa kaikin puolin oikeata ja nopeata käsittämistä tai puhujan tarkottaman tunnetilan tai mielialan syntymistä kuulijassa. (Vir. 1915 s. 38.)

Noreen ei ollut puhunut nimenomaan »ajatuksen, tahdon ja tunteen» ilmoittamisesta, kun hän lausui: »Språket är ett meddelelsemedel. Alltså är det språkbruk bäst, som bäst meddelar det som kan meddelas»; »Dåligt är det språkbruk, som endast ofullständigt lyckas nå sin avsikt att meddela tanken» (Om språkriktighet, 2. p. 1888, s. 15). Samaa selostaen Setälä: » — kieli on ajatuksen ilmoittamiskeino. Se kielenkäytäntö on paras, joka parhaiten ilmoittaa sen, mikä on ilmoitettava» (Valvoja 1894 s. 84, Kielentutkimus ja oikeakielisuus s. 68). Onko takana ollut periaatteellisesti suppeampi näkemys kuin Tunkelolla, jää tosin hiukan epäselväksi. Kysymys on siitäkin, olisiko *meddela*-verbiin voinut tuolloin liittyä nykyistä runsaampia konnotaatioita, samoja kuin »kommunikointiin» myöhem-

min erityisesti anglosaksisen kielenkäytön vaikutuksesta.

Tunkelo itse oli etevä tyylin ja suomalaisen sanonnan taitaja. Kielenkäyttäjänä hän oli varsinkin vuosisadan alkukymmeninä edelläkävijä; hänen tekstinsä eivät ole ruostuneet sillä lailla kuin monien maineesakin olleiden saman sukupolven kirjoittajien käsialat. Asettamaansa helppolukuisuuden ihannetta Tunkelo osasi myös käytännössä toteuttaa. Hänen virkkeensä voivat olla sanaluvultaan pitkiä ja teksti asia-sisällöltään uuvuttavuuteen asti detaljikasta, mutta silti sitä on helppo seurata. Olisi tutkimisen arvoista, mikä tämän luontevan keveyden tunnun tuo hänen pitkävirkkeeseen tyyliinsä. Ilmeistä on, että Tunkelo vaistomaisesti hallitsi tekstinteon periaatteet ennen minkään teoreettisen tekstiopin syntyä. Hän oli hyvin selvillä siitä, että kirjakieli on sanajärjestykseltään vaativampaa kuin puhekieli; ihanteena hän piti sanajärjestyksiä, joka johtaa painotukseltaan oikeaan lukutapaan. »Ajatuksenmukainen korostustaito» oli hänelle muutenkin tärkeä osa paitsi luku- myös puhetaitoa. Tietävästi hän oli yhtenä taustavoimana silloin, kun Kotikielen Seura 1908 pahoitteli puhekulttuurin kehittymättömyyttä suomenkielisen sivistyneistön keskuudessa ja ehdotti yliopistoon »kaunoluvun ja lausunnon» opettajan virkaa.

Asiaproosan kirjoittajana Tunkelo kirjoitti rauhallisen vakaasti. Kielenkäyttöä koskevat huomautuksensa hän saattoi huipeuttaa enintään johonkin kuivan humoristiseen pikku lausahdukseen; siinä suhteessa hän oli erilainen kuin reippaasti koseeriset Ojansuu ja Kannisto. Joskus hän säväyttää lukijaa väkevin havainnollistuksin, jotka valaisevat jopa tutkijan työn polaarisuutta: milloin ikävystymistä, milloin löytäjän iloa. Työlästyneenä hän väitöskirjansa alkulauseessa valittaa, kuinka »Ne funktio-käsitteet, jotka suomen ja osaksi muidenkin

kielten genitiivin käytöstä tiesin johdetun, tuntuivat ahtailta vankiloilta kielen moninaisuuden rinnalla». Samantapainen kuva toistuu, kun hän käsittelee erästä Eurénin kieliopin jaotusta: »Saatiin kaksi suhdekäsitetä, joiden ahtaisiin karsinoinhin kielen vallattoman eloisia eläjiä oli mahdoton suloa.» Riemukkaasti hän toisaalta (Vepsän kielen astevaihteluttomuudesta s. 40) kertoo huomaamastaan astevaihtelua valaisevasta reliktistä, »joka sukeltaa esiin keskeltä keskivepsän aluetta niinkuin kivikirves odottamattomana nousee kuokkijan näkyviin hänen kuokoksestaan».

VIESTINTUOJA

Tunkelon koko kirjallinen tuotanto heijastaa samoja ominaisuuksia, joista aikalaiset muutenkin todistavat: tyyni malttisuus yhtyneenä lahjomattomaan tasapuolisuuteen, hartaan antaumuksellinen ahkeruus, perinpohjaisuus, joka ripeämpiin otteisiin tottuneiden silmissä sai joskus hymyilyttäviäkin muotoja. Hymyilyynkin liittyi kyllä »ukon» yleinen arvostus. Tunkeloa kunnioitettiin, samoin hänen totisen ihanteikasta elämänkatsomustaan, jonka kummankin puolen — kristillisen ja suomalaiskansallisen ajattelutavan — hän näyttää sisäistäneen harvinaisen harmonisesti. Molemmat olivat kodin perintöä. Tunkelo joutui tietysti huomaamaan, että »isänmaallisuuteen» voitiin sisällyttää monenlaisia aineksia, ja niiden oikeutusta hän näkyy jo varhain pohjineen kristinuskon etiikan valossa. Häneen jälkeensä jääneissä papereissaan on nuoruudenaikainen kirjoitusluonnos, jossa hän mietiskelee Suomen vuonna 1878 perustetun sotaväen oikeutusta ja päätyy kristillisistä syistä kielteiseen tulokseen. Mielipahakseen hän isänsä satavuotismuistojuhlassa 1946 sanoi havainneensa, että kun oma kansallisuus korotetaan »jumalalliseen korkeuteen ja palvonnan kohteeksi», sen nimis-

sä voidaan vastoin kaikkea kristillisyyttä vaatia »oman valtakunnan toisrotuisien kansalaisien vainoamista tuhoamiseen asti, naapurikansan maan, omaisuuden, vieläpä vapaudenkin riistämistä voiman oikeudella». Tunkelon mielessä olivat tuoreimman maailmanhistorian verokset tapahtumat. Nuorison kasvatuksen tehtävän hän nyt halusi määritellä kristillisten rakkaudenkäskyjen henkeen. »Mikäli se toteutuu, sikäli isänmaakin saa ihmisen yksityisessä ja kansakunnan yhteiselämässä oikean asemansa.»

Tapasin E. A. Tunkelon kesäkuun alussa 1952 Oriveden–Jämsänkosken junassa, jossa silloin 82-vuotias tutkimuksen veteraani matkasi Viivi-rouvineen suvimaille Längelmäelle. Kun Tunkelo kuuli minun, toisen vuoden ylioppilaan, olevan lähdössä keräämään Koskenpään paikannimistöä, hän tähdensi työn vaativuutta: siinä joutuu käymään läheltä katsomassa, millainen mikin nimetty paikka on.

Nuorta nimestäjää vanhan nimistöntutkijan ohje jäi askarruttamaan. Ajatteliko hän tosiaan niin epäkäytännöllisesti, että keruutyön mittaan ehtii poiketa jokaiselle pellolle ja mäen töyrylle vakuuttumaan paikan luonteesta? Tuskin ohjeessa kuitenkaan tarvitsi nähdä muuta kuin tunkelolaisittain korostunut ilmaus tutkimuksen tarkkuuden ja huolellisuuden ihanteesta: siitä tinkiminen on perimmältään rike silloinkin kun käytännön syyt pakottavat »pyrkimään perille oikein».

Saattelin Tunkelot matkalaukkuineen ja pärekoreineen Länkipohjan asemasillalle. Vastassa näkyi olevan hevoskyyti.

Ensi tapaamisemme jäi viimeiseksi: E. A. Tunkelon elämä päättyi seuraavana keväänä, 28. maaliskuuta 1953. Samalla päättyi eräs suomen kielen tutkimuksen jakso. Tunkelon jälkeen ei fennistien piirissä ollut enää ketään, joka olisi tuonut viestiä suoraan sekä Genetzin luokahuoneesta että nuoren Setälän auditoriosta, aatepoh-

jana vuosisadan lopun kansallinen innostus ja samanaikainen suomalaisen tieteen nousu.

JÄLKIHUOMAUTUS

E. A. Tunkeloa koskevaa tietoutta ovat aiemmin julkaisseet J. A. Kara (muistelmateoksessa Hämeenlinnan normaalilyseo 1873–1887–1913), Lauri Hakulinen (anonyymi merkkipäiväkirjoitus Virittäjässä 1930), Martti Rapola (anonyymi merkkipäiväkirjoitus Virittäjässä 1945 ja muistopuhe Virittäjässä 1953), Lauri Posti (muistokirjoitus *Finnisch-ugrische Forschungen*issa 31), Lauri Kettunen (muistopuhe Suomalaisen Tiedekatemian esitelmissä ja pöytäkirjoissa 1955), Y. H. Toivonen (muistopuhe *Societas Scientiarum Fennican* vuosikirjassa 33 C: 1), Martti Haavio (muistelmapalasia teoksessa *Nuoruusvuodet*, 1972) ja Aimo Turunen (muistelmia teoksessa *Nuoruus rauhan ja sodan Karjalassa*, 1990). Tarkimmat elämäkertatiedot hänestä sisältyvät teokseen Helsingin yliopiston opettajat ja virkamiehet (II 1928, II täyd.osa 1940). Lisiä tarjoavat muun muassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset (Suomi-kirjan eri osissa), seuran 100- ja 150-vuotisjulkaisut sekä Kotikielen Seuran pöytäkirjat. Hahmotelmassani olen tukeutunut paitsi näihin lähteisiin myös tekstistä ilmeneviin arkisto- ym. tietoihin ja varsinkin Tunkelon omaan tuotantoon. Kiittollisena mainitsen, että professori Eino Tunkelo on antanut käyttööni kopion Tunkelon laajahkosta käsikirjoituksesta »Elias August Tunkelon muistoksi», jonka pääkohdat muistelijä on esittänyt omaisten keskuudessa isänsä syntymän satavuotispäivänä 26. syyskuuta 1946.■

TERHO ITKONEN

Krannilantie 2, 01900 Nurmijärvi